

Tvivlet som strategi

Tobaksindustrin har under lång tid försökt underminera forskningsresultat om rökningens hälsorisker genom att kasta tvivel över dessa resultat. Mari Lindman har läsa Naomi Oreskes och Erik M Conways bok om fenomenet.

Under sjuttioalet startade tobaksindustrin i USA ett megaforskningsprojekt där avsikten var att samla "forskning" som skulle visa att rökning inte alls är så skadlig som det påstås. 45 miljoner dollar delades ut till forskare i biovetenskap som skulle driva industrins intressen. Forskarna användes bland annat som expertvittnen i ett antal rättegångar där tobaksbolag stämdes. En av forskarna som ledde projektet var en fysiker som hette **Joseph Seitz**. Under andra världskriget blev han berömd genom att vara en av dem som utvecklade atombomben.

Som äldre forskare, som utvecklat en allmän skepsis mot det vetenskapliga samfundet, lejdde han för att välja ut de forskare som skulle få finansiering. Redan innan detta hade tobaksindustrin samlat forskare för att driva kampanjer mot de rön som redan under femtiotalet etablerat en konsensus om att det är ställt bortom allt tvivel att det finns ett tydligt samband mellan rökning och cancer. Syftet med forskningsprojektet var att leda uppmärksamheten bort från den här forskningen, att ställa den i ett tvivlets ljus.

I boken *Merchants of Doubt* (2010) skriver vetenskapshistorikerna **Naomi Oreskes** och **Erik M Conway** om vad de kallar "the tobacco strategy". Det som kännetecknar den strategin är att vetenskapliga rön bekämpas med vad som åtminstone ser ut som vetenskap, som har den vetenskapliga expertisens form. Strategin försöker väcka tvivel till liv genom att peka på ovissa faktorer, detaljer och öppna frågor i den etablerade forskningen. Att rökning inte i vartenda fall leder till lungcancer blir exempelvis en kapphäst för att luckra upp det kausala sambandet. Människors bristande insikt i vetenskapliga orsaksbegrepp och den osäkerhet som ofta finns i vetenskapliga resultat kan på det här sättet användas strategiskt.

Medierna spelar naturligtvis en avgörande roll. De som kör strategin driver en viss bild av ansvar; ansvarig journalistik är sådan som belyser "båda sidorna". Ofta

är det till och med rättvisa som sägs stå på spel om båda "sidor" inte blir belysta. Det som är problematiskt här är dock att uppställningen är två sidor som antas vara jämbördiga och måste få jämbördig uppmärksamhet – men där den ena sidan, aggressivt spridd, är konstruerad för att säga emot, nedmontera, den andra sidan. Bilden av "sidor" blir därmed en konstruktion. Att säga att båda sidorna måste komma till tals är många gånger helt centralt, men här är syftet manipulativt. Dessutom, som Oreskes och Conway skriver, förvandlas vetenskap här till åsikter. Att det i det vetenskapliga samfundet råder en konsensus kring att det finns ett samband mellan rökande och cancer är inte en samstämmighet i åsikter.

I den här retoriken finns ofta en insinuerande ton: om journalister inte ger båda "sidorna" jämbördig uppmärksamhet sviker de sitt uppdrag – sitt demokratiska uppdrag. Det insinuanta uttrycks i ett sätt att behandla journalister, hela yrkesgruppen överlag, som ideologidrivna och enöga.

Ett annat intressant, allmänt drag i "the tobacco strategy" är tendensen att ta fasta på oförklarade detaljer i en viss forskning, vilket blir en språngbräda för att försöka omkullkasta ett helt resonemang som man på förhand beslutat sig för att omkullkasta. Att ifrågasätta oklara detaljer kunde självfallet vara legitimt, men precis som när det gäller åberopandet av en rättvis balans mellan olika sidor görs det här med en viss agenda, att misstänkliggöra en specifik ståndpunkt.

Merchants of Doubt är en viktig bok eftersom den belyser hur en viss uppställning av kontrovers skapas. Författarna lyfter fram en mängd exempel på "the tobacco strategy"; de skriver om kontroverser kring försurning, klimat och ozonhål där det som förenar dessa är att en politisk agenda driver insamlande av "motforskning". Bokens poäng är lätt att tillämpa på en mängd andra samtida tvivelmåglare, där kontrasten mellan åsikt och fakta luckras upp – där fakta (om det

sedan rör växthusgaser eller våldsstatistik) monteras ner just genom att förvandla dem till åsikter där det viktiga är att olika "sidor" blir hörda – men där man samtidigt ofta är mån om att bevara den vetenskapliga expertisens glans. Oreskes och Conway väcker brännande frågor om relationen mellan det vetenskapliga samfundet och det offentliga samtalet, att de flesta av oss för vår förståelse av olika fenomen är beroende av vetenskapliga experter.

En annan viktig tematik är vad det betyder att ett visst tvivel i relation till ett vetenskapligt resultat inte längre kan tas på allvar som just tvivel. Att det råder vetenskaplig konsensus om något måste visserligen inte innebära att ifrågasättanden inte är möjliga. Men vad innebär det då att säga att vissa sorters tvivel är absurda? Hur länge är det meningsfullt att fortsätta fråga "kan vi vara säkra på att det är så?" För Oreskes och Conway ligger frågan inte på en abstrakt nivå. I boken påminner de snarare om de sammanhang – tänk till exempel på processen att förbjuda ett ämne eftersom det bedöms vara miljöfarligt – där vetenskapliga resultat och bevis betraktas som tillräckliga (där vetenskaplig – naturvetenskaplig – kunskap betyder att det råder konsensus bland experter). På motsvarande vis är det viktigt för dem att tydliggöra de sammanhang där försöken att misstänkliggöra vetenskapliga resultat uppstår; i många fall handlar det om industrin, som försöker skydda sina intressen, som motsätter sig statliga regleringar och förbud. Oreskes och Conways påminnelse om dessa sammanhang är ett hälso- samt motangrepp mot den situation som nu råder, där snart sagt vad som helst kan framstå som en "debatt", där varje sida ska få jämbördig uppmärksamhet.

Mari Lindman
Skribenten är
doktor i filosofi
vid Åbo Akademi.

